

УДК 330.322;330.341.1

М. І. Небава, доц.;**Ю. Ю. Буренніков**, асп.;**Д. М. Бершов**, асп.

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНІ АСПЕКТИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНІВ

Вступ

Актуальною проблемою розвитку економіки України на сучасному етапі є підвищення ефективності суспільного виробництва шляхом випуску конкурентоспроможної продукції на базі науково-технічних інновацій. У ринковій системі господарювання категорія «конкурентоспроможність» — одна з головних, бо в ній концентровано відбиваються економічні, науково-технічні, виробничі, організаційно-управлінські, маркетингові та інші можливості не лише окремого господарства, регіону, а й країни в цілому.

Головні питання здійснення інноваційної політики нашої держави висвітлено у Посланні Президента України до Верховної Ради України [1]. У ньому, зокрема, сказано, що стимулювання науково-технологічного розвитку, реалізація завдань структурно-інноваційної стратегії мають стати визначальними цілями в роботі Кабінету Міністрів, Верховної Ради, органів виконавчої та представницької влади на місцях. Адже глибока економічна криза 90-х років минулого століття зумовила спад обсягів і деформацію структури інвестицій, звела нанівець інноваційну діяльність, зробила цілком реальною загрозу перетворення нашої країни на економічно і технологічно відсталу, яку буде виштовхнуто на узбіччя науково-технічного та суспільного прогресу.

Для реалізації стратегічних цілей перспективного розвитку України необхідно вести всю економічну політику в креативному руслі через формування найефективніших господарських структур та перерозподіл інноваційних ресурсів суспільства на користь нових виробництв, які визначають сутність і спрямованість трансформаційних процесів. Останні мають здійснюватися в повній гармонізації з кон'юктурою внутрішнього ринку, нарощуванням випуску експортоспроможного національного продукту. Саме це і є відправним пунктом розбудови ефективної ринкової економіки.

Цю загально визнану схему інноваційної та інвестиційної діяльності необхідно вкласти у жорсткий часовий графік організації і контролю виконання, що зробить процес керованим. Така робота має супроводжуватись обов'язковим маркетингом і моніторингом ринкової кон'юнктури, з тим щоб вчасно здійснювати необхідну корекцію механізмів регулювання, забезпечувати прогресивні структурні зрушення і збалансованість ринкових пропозицій з платоспроможністю населення.

Постановка завдання

Необхідним є аналіз наявних та впровадження нових підходів підвищення конкурентоспроможності економіки з включенням системи інноваційного розвитку за рахунок ефективного інвестування регіонів, на основі ділових моделей зростання капіталу суб'єктів господарювання.

Результати дослідження

Традиційно конкурентоспроможність трактують як зумовлене економічними, соціальними, політичними факторами стійке становище країни, регіону або товаровиробника на внутрішньому і зовнішньому ринках.

В умовах відкритої економіки це поняття може бути також визначене як здатність країни, регіо-

ну, господарства протистояти міжнародній конкуренції на власному ринку і ринках «третіх країн». Для оцінки конкурентоспроможності використовуються такі підходи:

- ресурсний (технології, наявність капіталу для внутрішнього і зовнішнього інвестування, чисельність і кваліфікація трудових ресурсів, наявність природних ресурсів, економіко-географічне положення);
- факторний (моніторинг зміни позицій країни, регіону на міжнародних ринках залежно від рівня розвитку економіки, що оцінюється реальним використанням факторів економічного зростання);
- рейтинговий (інтегральна оцінка стану економіки за системою показників).

Більшість досліджень на всіх рівнях аналізу виділяє як цінову, так і загальну (структурну) конкурентоспроможність. Загальна конкурентоспроможність системно висвітлює виробничо-технологічний та експортний потенціали країни або регіону (коли конкурують не ціни, а національні умови виробництва). У цілому конкурентоспроможною можна вважати економіку, яка забезпечує:

- підтримку підвищення життєвих стандартів;
- досягнення або збереження таких позицій, за яких національні товари й послуги успішно реалізуються на міжнародних ринках.

Формування конкурентоспроможного господарства країни або регіону — справа складна і багатопланова. Дослідження, проведені фахівцями, дають підстави стверджувати, що в ролі вихідної ідеї її розгортання має використовуватися методологія системно-цільового підходу до реалізації управлінських рішень [2].

Структура основних елементів системи управління конкурентоспроможністю включає програмно-цільовий блок, який має відбивати необхідні дії, конкретні організаційні, економічні, технологічні заходи в їх взаємозв'язку. Це, насамперед — вибір конкурентних стратегій розвитку; комплексний підхід до поліпшення якості продукції; досягнення управлінської злагодженості; системний підхід до диверсифікації і планування виробництва; реорганізація систем економічного аналізу; реформування системи управління трудовою мотивацією; інформаційне забезпечення.

Усі названі дії можуть бути об'єднані спільним принципом, а саме: кожен напрям має забезпечити розв'язання проблеми підвищення конкурентних можливостей господарства країни або регіону, посилити їхні позиції як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, досягти впевненого розвитку завдяки створенню та підтримці конкурентних переваг.

Стрижневим блоком економічної стратегії всіх розвинутих країн є інноваційна політика, що являє собою форми і методи державного стимулювання науково-технічної діяльності з метою широкого втілення наукових досліджень та розробок у кінцевий виробничий результат — у нові конкурентоспроможні види продукції, нові технологічні процеси, нові організаційні рішення.

Станом на початок 2003 року інноваційну діяльність в Україні вели 1,6 тис. підприємств, тому частка інноваційно активних підприємств дуже низька — лише 9 % (зокрема, у промисловості — 14,8 %). Для порівняння: у 1999 році інновації впроваджували 13,5 % підприємств, у 1998-му — 15,1 %, у 1997-му — 17,0 %, у 1995-му — 22,9 %. Водночас протягом 2001—2003 р. р. зафіксовано певні позитивні тенденції. Зросла чисельність підприємств, що впроваджують засоби автоматизації і механізації. Активніше впроваджуються прогресивні технології (це робить третина інноваційно активних підприємств) [2, 3].

За даними обстеження, проведеного Держкомстатом, інноваційну діяльність вітчизняних підприємств стримують такі фактори: відсутність фінансування (на це вказали 86 % респондентів), великі витрати (40 %), відсутність коштів у замовника (40 %), високі кредитні ставки (39 %), недосконалість законодавства (32 %), труднощі з сировиною і матеріалами (29 %), високий економічний ризик (24 %), відсутність попиту на продукцію (15 %), недостатність інформації про ринки збуту (11 %). На жаль, вплив інноваційної складової на розвиток промисловості невеликий. Спеціальним опитуванням було встановлено, що у 1999 році питома вага продукції, виробленої на основі нових технологій, становила у машинобудуванні 26,5 % (при цьому частка приросту прибутку в результаті впровадження інновацій у загальному зростанні прибутку дорівнювала лише 11,3 %). Ще гірша ситуація склалася у металургії (відповідно 22 % і 8,4 %), хімічній промисловості (20 % і 8,4 %), на підприємствах харчової і легкої промисловості [3].

У більшості випадків поліпшенням такої ситуації повинна займатися держава. Тому для Украї-

ни важливим є створення державної системи стимулювання інноваційного розвитку. Йдеться передовсім про розроблення та реалізацію механізмів стимулювання інноваційної діяльності на основі податкових методів, які широко використовуються у світовій практиці.

Кожна країна, якщо вона прагне бути конкурентоспроможною на світовому просторі, повинна підтримувати свої науково-технічний та освітній потенціали на належному рівні.

У світі існують дві моделі інноваційної політики, які виправдали себе, — американська та японська. Перша базується на найвищій автономії підприємництва, на принципі вільної конкуренції і на регулюванні ринку великими міжнародними корпораціями. Орієнтація технологічного розвитку здійснюється шляхом виокремлення пріоритетної галузі. Японська модель передбачає забезпечення державою технологічних пріоритетів за допомогою стимулювання не окремих галузей, а конкретних технологій [4].

Процес реформування економіки триває, причому неоднакові рівні розвитку регіонів простежуються через різне збільшення обсягів ВВП та інших макроекономічних показників. Але поживлення інвестиційної діяльності, приплив внутрішніх і зовнішніх капіталів необхідні, найперше, для піднесення конкурентоспроможності продукції регіонів, без чого її не приймуть світові ринки.

Високі темпи економічного зростання можливі як наслідок інвестиційної активності. Інвестиції в економіку мають перевищувати темпи збільшення ВВП, забезпечуючи належний рівень капіталомісткості. За підрахунками вчених, для України за стабільного 1,5 %-го приросту ВВП треба мати 3,5—4 % приросту капіталовкладень. Інвестиційний клімат необхідно створювати насамперед на рівні держави, наступний крок — спрямування інвестицій у регіони. Причому це стосується економічного потенціалу держави, внутрішніх та зовнішніх інвестицій. Світовий досвід показує, що для стабільного зростання інвестиції мають бути на рівні 19—25 % ВВП, а в Україні цей показник має тенденцію до скорочення — з 23 % у 1990 р. до 12,7 % у 2003 р.

Головним джерелом інвестицій залишаються власні кошти підприємств, за рахунок яких здійснено 66 % усіх капіталовкладень, а з державного бюджету — лише 6,4 % загального обсягу інвестицій. Незадовільний фінансовий стан половини загальної кількості українських підприємств відбивається в показниках, які характеризують платоспроможність, ліквідність, фінансову стійкість. Промисловість України входить у світовий ринок з високою питомою вагою морально і фізично застарілих виробничих потужностей, які підлягають заміні. Вартість введених нових засобів праці у 2001 р. становила лише 6 % вартості виробничих фондів, тобто такі темпи оновлення не сприяють виготовленню продукції, що користуватиметься попитом на світових ринках [4, 5].

Економічне зростання регіонів безпосередньо залежить ще й від того, яким чином підприємства працюють над удосконаленням технології, стратегії досягнення переваг над вітчизняними та зарубіжними конкурентами. Конкуренція виступає основною рисою товарного виробництва, виконуючи роль стихійного регулятора, форми і методи якої з часом змінюються. Фірми виробляють глобальні стратегії і продають свою продукцію в усьому світі, розміщують підприємства за кордоном, максимізуючи свої доходи.

На думку А. Сливозького, постійне зростання капіталу суб'єктів господарювання забезпечується конкурентоспроможними діловими моделями: залучення інвестицій відбувається саме завдяки найкращим діловим моделям [5]. Ділова модель — це система, яка надає послуги споживачам і одержує прибуток, об'єднуючи такі функції: добір клієнтів; визначення якості й асортименту послуг; визначення завдань фірми та її компаньйонів; розподіл ресурсів; вихід на ринок; створення умов для залучення клієнтів. Отже, створення ділових моделей базується на стратегічному розумінні головних пріоритетів клієнтів, а це ширше, ніж їхні потреби. Саме в такому розрізі регіони мають діяти для забезпечення своєї конкурентоспроможності і залучення інвестицій. Пріоритети клієнтів (регіонів) — це загальна система прийняття рішень споживачами (в широкому розумінні). На їхні потреби впливають ціни, технології, конкурентоспроможні пропозиції, інфраструктура тощо; перелічені фактори проходять крізь призму загальної системи прийняття рішень споживачами, в якій дістають свій прояв їхні пріоритети. Найвигідніший для споживачів та постачальників тип ділової моделі визначають, аналізуючи пріоритети, які перерозподіляють капітал. Згідно з цією концепцією, капітал мігрує від застарілих ділових моделей до тих, які найкраще відповідають пріоритетам клієнтів.

Потреби клієнтів є індикаторами того, які товари чи послуги вони вважають за краще купувати, тому для прибуткової ділової моделі використовують саме пріоритети. Напрямок та обсяг міграції

капіталу визначають за допомогою економічної потужності ділової моделі:

$$P_{\text{дм}} = V_{\text{рин}} / D_{\text{р}},$$

де $P_{\text{дм}}$ — потужність ділової моделі; $V_{\text{рин}}$ — ринкова вартість; $D_{\text{р}}$ — ринковий дохід.

Ринкова вартість включає обсяг загального капіталу компанії, тобто суму власного, акціонерного і довгострокового капіталів.

Ринкова вартість має ряд недоліків — непостійність величини, залежно від коливань на фондових біржах; квартальні зміни величини прибутку на акцію; інфляційні очікування тощо. Але більшість аналітиків характеризують цей показник як найкращий для визначення економічної потужності ділової моделі. Успішність ділової моделі у створенні капіталу залежить не від розміру компанії, а від її потужності. Ефективність моделі розглядається як відношення ринкової вартості до річного доходу. Вимірювання відносної потужності дозволяє зрозуміти швидкість і напрям міграції капіталу. Лише в разі неперервного утворення конкурентоспроможних ділових моделей компанія може розраховувати на вступ у новий цикл зростання капіталу. Аналогічним чином і на регіональному рівні розроблення таких моделей може посилити чи відновити конкурентоспроможність регіону. Виявляти міграцію капіталу дуже складно, особливо якщо прибутки фірми високі, а зміна пріоритетів клієнтів непомітна.

Ділова модель може існувати в одній стадії міграції капіталу — у фазі припливу, стабільності чи відпливу. Дослідження успіху компаній зі слабкими технологіями та занепад технологічних гігантів дали змогу зробити такий висновок: технології, що не спираються на ефективні ділові моделі, вже не є життєздатним підходом до забезпечення приросту капіталу. Міграція капіталу може охопити якусь частину галузі чи ряд галузей, де ділові моделі найконкурентоспроможніші і приносять найвищі прибутки. Дуже важливо контролювати міграцію капіталу в межах національної економіки для прийняття менеджерами компаній та їх інвесторами правильних управлінських рішень.

Галузеві зміни простежуються згідно з динамікою різних фондових індексів, а також рейтингами, основою яких є потужність ділової моделі. Одним з важливих показників конкурентоспроможності галузей національної економіки слугує обсяг прямих іноземних інвестицій. Сьогодні без залучення значних інвестицій неможливе не лише економічне лідерство, а й взагалі економічний розвиток як такий. Саме тому необхідно реалізовувати систему заходів щодо припливу іноземних інвестицій і можливого інвестування капітальних вкладень з усіх джерел.

Методи аналізу міграції капіталу між діловими моделями дають змогу здійснювати оптимальний вибір напряму й об'єкта інвестування на різних рівнях — між підприємствами, галузями економіки і на державному рівні для побудови відповідних конкурентоспроможних ділових моделей.

Ступінь та динаміка розвитку інноваційних процесів слугують визначальними показниками економічного стану країни, здатності членів суспільства до справді ринкових перетворень шляхом створення, впровадження, поширення і практичного використання нової техніки, новітніх технологічних процесів, нової продукції та сировини, сучасних методів організації виробництва та його матеріально-технічного забезпечення. В Україні фізичне та моральне старіння основних виробничих фондів набрало катастрофічних розмірів. За роки економічної кризи обсяг інвестицій зменшився майже в 5 разів, реальне спрацювання основних фондів у провідних галузях становить 60—70 %, а в енергетиці, на транспорті й у деяких інших галузях воно наблизилося до критичних параметрів [5].

Висновки

Шлях ринкових перетворень, яким пройшла Україна, поки не привів до розв'язання проблеми формування інноваційного механізму, який би відповідав світовим зразкам. Тому завершення ринкових реформ залишається єдиною надією на прогресивну зміну орієнтирів економічних інтересів з їхнім зверненням до науки, технологій, інновацій.

Засобами посилення трансформаційних процесів є стимулювання інвестиційної та інноваційної активності, вдосконалення механізмів залучення інвестицій, повне і всебічне використання закладеного в них потенціалу. З точки зору регіонів, механізми інвестування покликані забезпечити залучення інвестиційних ресурсів для реалізації наявних ринкових можливостей інноваційного

розвитку, для завоювання міцних позицій на ринку, отримання прибутку окремими підприємствами і розгортання їхньої діяльності.

Механізми інвестування, як і система державного регулювання, існують незалежно від окремих регіонів, хоча зворотний вплив на них можуть справляти. Але які механізми використовувати і в якому поєднанні — це завдання є специфічним для кожного окремого регіону чи групи регіонів, і вирішується воно окремо для кожного конкретного випадку.

Сьогодні у нас зароджується венчурне фінансування інвестицій за підтримки міжнародних організацій. Особливістю венчурного фінансування є те, що інвестиції здійснюються на довгостроковий період у формі участі в статутному фонді підприємства. Для повноцінного становлення цієї практики необхідно створити відповідну законодавчу базу.

Існують усі передумови для широкого використання інвестиційного лізингу, який дає змогу лізингоотримувачеві скористатися потрібним йому устаткуванням без одночасної мобілізації власних або позикових коштів. У разі взаємної заінтересованості сторін лізингові виплати можуть здійснюватися з виручки від продажу виготовленої на даному устаткуванні продукції.

Інвестиційний селенг, який тільки-но зароджується у вітчизняній практиці, являє собою досить перспективний напрям фінансування інвестицій і передбачає передачу за певну плату прав на користування і розпорядження майном власника (обладнанням, спорудами й будівлями, запасами сировини і матеріалів, цінними паперами, продуктами інтелектуальної і творчої праці).

Джерелом залучення інвестицій для неакціонованих підприємств може бути також розширення статутного капіталу за рахунок додаткових внесків. Через цей механізм залучається більша частка іноземних інвестицій. Використання механізму спільного підприємництва означає, що отримувач інвестицій готовий поступитися частиною своїх повноважень з управління підприємством.

Поряд з розглянутими потрібно використовувати ще й такі механізми інвестування, як залучення коштів від приватизації держмайна; безповоротно надані кошти на цільове інвестування; цільові державні кредити; податкові інвестиційні кредити; кредити Світового банку, гранти тощо.

Для інвестування реальних проектів можуть бути задіяні декілька механізмів (багатоканальне інвестування). У будь-якому разі потрібно оптимізувати склад джерел інвестицій і, відповідно, механізми розвитку конкретних підприємств в реальних умовах. Обираючи джерела формування інвестиційних ресурсів і механізми інвестування, найприйнятніші з точки зору конкретного господарювального суб'єкта, керуються такими критеріями, як достатність обсягів інвестицій для пошуку та реалізації конкретних варіантів формування цільових ринків; максимальна (з переліку альтернатив) результативність інвестування; мінімальний ризик.

Існує ряд проблем щодо вибору оптимальних варіантів формування інвестиційних ресурсів та оцінки їх можливостей (результативності), а також властивого їм ризику. Ці проблеми викликані тим, що ефективність кожного із зазначених механізмів інвестування залежить від специфіки господарювального суб'єкта і поточної економічної ситуації. Звичайно, джерела формування інвестиційних ресурсів, ефективні в одних умовах, можуть стати непридатними в інших, тобто існує ризик недоотримання інвестиційних ресурсів у потрібних обсягах. Ризик тим вищий, чим більше розтягнутий період інвестування. Для зниження ризику може бути використане змішане або багатоканальне інвестування (диверсифікація джерел), тому слід правильно розраховувати їх пропорції в загальній сумі інвестицій.

Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку є необхідним для стійкого економічного зростання держави, тому він має базуватися на системі, яка безперервно продукує і формує фактори, що сприяють формуванню економіки інноваційного типу. Серед таких суспільних факторів — рівень знань, потрібний для розв'язання суспільних проблем; інноваційні ресурси, їх наявність та доступність; сфера, суб'єкти й об'єкти інноваційної активності; інноваційний клімат як комплекс соціально-економічних, правових інституцій, що підтримують інноваційну діяльність; інноваційне підприємництво як сполучна ланка між інноваціями і сферами суспільного виробництва та споживання.

Таким чином, важливою проблемою сьогодення є раціональне фінансування науково-технічних та інноваційних програм. Як свідчить практика, вона може задовільно розв'язуватися тільки в комплексі з іншими заходами у справі трансформації економіки й управління. Необхідно також зауважити те, що зростає роль регіональної складової фінансово-кредитного механізму інновацій-

ної спрямованості. Саме на регіональному рівні найчастіше визрівають досить дійові та гнучкі інституційні форми підтримки інноваційної активності. Успіх інноваційного бізнесу значною мірою зумовлений методами і способами його фінансування.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Послання Президента України до Верховної Ради України «Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002—2011 роки». — К.: Держкомстат, 2002.
2. Соколенко С. І. Глобалізація і економіка України. — К.: Логос, 1999. — С. 12.
3. Онишко С. В. Фінансове забезпечення інноваційного розвитку. Ірпінь: Національна академія ДПС України, 2004. — С. 112.
4. Антонюк Л. Л. Капітал конкурентоспроможних ділових моделей // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки — 2003. — № 2 — С. 54.
5. Сердюк І. Г. Стимулювання інноваційної діяльності // Фінанси України. — 2003. — № 11. — С. 81—89.

Рекомендована кафедрою менеджменту та математичного моделювання в економіці

Надійшла до редакції 29.06.04
Рекомендована до друку 12.10.04

Небава Микола Іванович — доцент кафедри менеджменту та математичного моделювання в економіці;
Бурсніков Юрій Юрійович, Бершов Дмитро Миколайович — аспіранти кафедри економіки промисловості та організації виробництва.

Вінницький національний технічний університет